

Az MTA Nyelvtudományi Intézet 2007. évi fő kutatási céljai

Nyelvtudományi alap kutatások végzése

A magyar nyelv leírása és nyelvtanelméleti kutatások

Fonológiai és morfológiai kutatások: A *fonológia és a morfológia analógia-alapú formális megközelítése* című OTKA-pályázat keretében az analógiás viszonyoknak, a paradigmatisz hiánynak és a jelenségek gradualitásának a vizsgálata, elsősorban a morfológia területén oly módon, hogy a formális, a számítógépes és a pszicholingvisztikai aspektusokat egyaránt feltárják. A magyar *v* zöngésségi tulajdonságainak további fonetikai és percepció vizsgálat. A magyar és a szlovák nyelvben a *v* fonotaktikai és fonológiai viselkedését magyarázó aerodinamikai modell kidolgozása.

Mondattani kutatások: lezárják *Az adverbiumok szintaxisa és szemantikája* című kutatási projektumot, angol nyelvű tanulmánykötetet szerkesztenek; további kutatások fognak folyni a szintaxis és a szimmetria témakörében. A lexikon-morfológia „interfész” vizsgálata, különös tekintettel arra, hogy mit és hogyan tartalmaz a szótár a morfológiai elemekből; a határozók részleges szórendi szabadságának kérdéseivel foglalkozó vizsgálatok. A Lundi Egyetemmel (Svédország) közös szintaktikai kutatás folytatása, az eredményekről konferencia rendezése Budapesten.

Szemantikai kutatások: a mondat információs szerkezete és szemantikai interpretációja közötti összefüggések kutatásának folytatása a diskurzus-partikulák interpretációban játszott szerepének a vizsgálatával. Kísérletes kutatás kooperációban a Georgetown University-vel (USA) a posztverbális pozícióban elhelyezkedő kvantorkifejezések hatóköri viszonyainak vizsgálatára.

A magyar nyelv történetének leírása

A középmagyar kor történeti nyelvtana keretében műhelytanulmányok elkészítését tervezik az alábbi témakörökben: a kijelentő mondatok; a tagmondat szerkezete: a tagolt tagmondatok I.; a mondat aktuális tagolása 16–17. század; a kötött határozós igei szerkezetek; a mennyiségjelzős szerkezetek; a mellérendelő szerkezetek; a helyhatározói mellékmondatok.

Az Érdy-kódex internetes kritikai szövegkiadásában való részvétel az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéken futó *Sermones compilati* OTKA-projektrel való együttműködés keretében. A kódex szövegrészleteinek mondattani szempontú annotálása egy nyelvtörténeti adatbázis megalapozásához. Két nehezen elérhető 16. századi bibliafordítás reprint kiadásának terve, bevezető tanulmányokkal: Heltai Gáspár és munkaközösségének Újszövetség-fordítása Félegyházi Tamás Újszövetség-fordítása (pályázati támogatástól függően).

Élőnyelvi és szociolingvisztikai kutatások

Folytatódnak a *Budapesti Szociolingvisztikai Interjú* (BUSZI-2) munkálatai: elkészítik újabb huszonöt interjú irányított beszélgetéseinek másodszor ellenőrzött (végleges, kutatható) változatát. Folytatják a tesztadatok második ellenőrzését és a hangfájlok meghallgatásával pótolják a pótolható adatokat. El fog készülni a BUSZI-2 teljes adatállománya lekérdezésére alkalmas szoftver.

Folytatódnak a következő kutatások. *A nyelvcseré longitúdinalis vizsgálata, A*

magyarországi sietek nyelvésajátításának és nyelvhasználatának szociolingvisztikai vizsgálata, Nézetek-B2 (=Budapesti nyelvi változások), Kétnyelvű oktatás a Kárpát-medence magyar közösségeiben.

A DILING (*Dimensions of Linguistic Otherness*) – FP6 SSA európai uniós projektum munkálatai keretében elkészül nyolc ország nyelvi kisebbségeinek helyzetéről szóló kötet első változata (*country review studies*), mely a nemzetközi szakértők elméleti tanulmányait is tartalmazza. Az első beszámolási időszak végén szakmai, pénzügyi, jogi, etikai stb. jelentés készül a European Commission számára. 2007 júliusában 2 napos DILING-workshop szervezése Pécsen (ICML 11 pre-conference workshop).

A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei című projektum keretében az identitás és nyelv kapcsolatára, a nyelvi attitűdök és ideológiák nyelvcsereben betöltött szerepére vonatkozó eredmények közlése tanulmányok és nemzetközi konferencia-előadás formájában. Elméleti tanulmány fog készülni a kisebbségek, a kétnyelvű oktatási programok és a nyelvmegőrzés kapcsolatáról, az elméleti kérdések mellett a nemzetközi gyakorlatra is kitékintve.

A magyar nyelvváltozatok geolingvisztikai kutatása c. konzorciumi projektumban való részvétel.

Befejeződik a *Lexicon Grammaticorum: Who's Who in the History of World Linguistics* 22 magyar cikkének szerkesztése, korrektúrája és megjelentetése.

Terepmunkák, felmérések

Folytatják a befejezetlen kérdésekben elhallgatott predikátumok MTA/CNRS projektum keretében 2006-ban elkezdett vizsgálatához a kérdőíves felméréssel gyűjtött nyelvi anyag (240 kérdőív) elemzését. A 'hangzósság' fonológiai fogalma eddigieknél pontosabb meghatározására megvizsgálják a különböző nyelvekben használt hangzóssági skálákat azzal a céllal, hogy az akusztikai és a pszichoakusztikai adatok alapján egy egységesebb és a mainál részletesebb skálát munkáljanak ki. *A kodifikált nyelvhasználati formákhoz kapcsolódó nyelvi attitűd vizsgálata*: a kérdőívek feldolgozásának folytatása, interjúk készítése, azok értékelése. Az eredményekről cikkek, tanulmányok írása.

Új kutatási téma indítása: a Gramma Nyelvi Irodával (Dunaszerdahely, Szlovákia) együttműködve vizsgálják meg *a nyelvi menedzsment problémáit és feladatait*. A kutatást kiterjesztenék a Kárpát-medencére. Ehhez kapcsolódóan konferenciát tartanak 2007 novemberében.

Finnugrisztikai kutatások

Az udmurt nyelvjárási atlasz térképlapjainak elkészítése. *A Magyar történeti fonológia* készítésének keretében a szótagleírások folytatása. PhD-hallgatókból és már fokozatot szerzett kutatókból álló csoport megszervezése, a konkrét feladatok megtervezése, időterv készítése. Pályázati támogatás elnyerése.

A mai írott hanti nyelv kutatásának folytatása, az újságnyelvből dokumentálható variánsok minősítése, anyanyelvi kompetencia bevonásával. A hanti neologizmusok jellegzetes felépítésének szintaktikai/tipológiai háttere. Vizsgálatok a 2006., ill. 2007. folyamán előkészített mai suriskári hanti, illetve a Schmidt Éva kutatásainak korpuszát képező közép-obi és kazimi anyagon. Egy fonológiai és egy szintaktikai tanulmány elkészítése. Pályázat benyújtása a Schmidt Éva könyvtár 4. kötetének megjelentetésére. A

veszélyeztetett, illetve azóta kihalt nyelvjárások zenei szempontból is feldolgozott folklorisztikai anyagainak megjelentetése a MTA Zenetudományi Intézetével közösen

A szamojéd tagadó szerkezetek vizsgálatának nyelvtipológiai megközelítésű folytatása. Nganaszan terepmunka számára kérdőívek kidolgozása, terepmunka a Tajmiron, adatfeldolgozás. A fonológia és morfológia analógia-alapú megközelítése témakörben terepen anyaggyűjtés. A nganaszan leíró grammatika végleges kéziratának elkészítése. Az *Uráli nyelvek tipológiája* című monográfia feltételes mondatokkal foglalkozó fejezetének elkészítése.

Számítógépes adatbázisok és programok: az Uráli és permi etimológiai adatbázis (UPEDb) továbbfejlesztése (az *l – ž* kezdetű lexémákkal); az ősspermi adatbázis elkészítése és ellenőrzése. Az UEDb-szócikkek kommentár-részében való keresés kidolgozása; a magyar és orosz nyelvű alapjelentések megadása. Az *UEW (Uralisches Etymologisches Wörterbuch)* alternatív alapalakjainak vizsgálata, az eredményeknek tanulmány formájában való összefoglalása. A *Magyar történeti fonológiai adatbázis* kereteinek létrehozása és feltöltésének megkezdése. Az udmurt és komi morfológiai elemzők első változatának elkészítése. A nganaszan morfológiai elemző munkálatainak folytatása.

Fonetikai kutatások

A spontán beszéd vizsgálatában új aspektusokból folytatják a koartikulációs folyamatok elemzését; a cél a korábban nem elemzett fonetikai és fonológiai egymásra hatások további akusztikai-fonetikai és percepcióss megközelítése. A több éven át folytatódó munkálatok végeredménye a magyar beszéd koartikulációs jellemzőinek objektív leírása lesz. Ehhez kapcsolódó, induló téma a magánhangzók sűrűsödési ellipsziseinek kutatása a spontán beszédben.

A prozódiai szerkezetek folytatólagos vizsgálatában a terv egy az objektív méréseken alapuló, működő modell kidolgozása egyrészt a felolvasási stílusok, másrészt a különböző műfajú (archív) szövegek alapján.

A spontán beszéd megakadásainak többszemponútú, köztük idegtudományi és a nyelvi változással összefüggő vizsgálata kezdődik a korábbi eredmények alapján (a kutatás egy része nemzetközi pályázat keretében folyik).

A nyelv- és beszédproblémával küzdő óvodás és iskolás gyermekek beszédének és beszédfeldolgozásának kutatása folyamatos. Új téma és hiánypótló a magyar beszédadatbázis (BEA) létrehozása. A cél nagy számú adatközlővel, jó minőségű hangfelvétel készítése a modern korpuszpépítés szabályai és a későbbi fonetikai, valamint alkalmazott fonetikai (pl. kriminológiai felhasználás) feldolgozásnak megfelelő kritériumrendszer alapján. A tervezett adatbázis (annotált hangtár) 500 különböző életkorú, nemű és iskolázottságú magyar anyanyelvű személy hangfelvételét fogja tartalmazni. Az első év feladatai a korpusztervezés, a kritériumrendszer kialakítása, a nyelvi és technológiai háttér megtervezése, próbakísérletek. A munkálat befejezéséhez több év szükséges.

Új fejlesztés egy internetes kiejtési szótár, amelyet webes felületen bárki használhat. Erre az utóbbi években kialakított beszédtechnológiai keretrendszer hatalmas mennyiségű, elektronikusan tárolt adatállománya nyújt lehetőséget. Tervezik a *Beszédkutatás*-sorozat folyamatos publikálását.

Neurolingvisztikai és pszicholingvisztikai kutatások

Neurolingvisztikai kutatások. A nyelvtanelmélet a nyelvtanológiai adatok tükrében: a

mentális nyelvtan kutatása keretében a szerkezetépítő műveletek alrendszerei és egyes emlékezeti rendszerek összefüggéseinek a leírása, elsősorban a nyelvtani idői és határozottsági egyeztetések szerkezeteiben. Az MTA Pszichológiai Kutatóintézetével közös fiziológiai vizsgálatok végzése (a szám-személy egyeztetés, az igeidő egyeztetéssel, a tárgy határozottság jegyének egyeztetésével kapcsolatban). Agrammatikus afáziás személyek bevonása a vizsgálatokba.

Elkezdik az események közötti időrelációk feldolgozásának vizsgálatát összetett mondatok tesztanyagain. A befejezett és a folyamatos aspektus feldolgozásának sajátosságait különböző típusú afáziásoknál vizsgálják nyelvtani helyességre vonatkozó döntési tesztekkel. Az afáziás mondatmegértés témájában a szemantikailag reverzibilis, tárgyias mondatok megértésének offline (mondat-kép megfeleltetés módszerrel történő) vizsgálata különböző predikátumtípusok esetén, három szórendi típusban. Ágentív és ún. pszichológiai ígét tartalmazó mondatok megértési mintázatainak összehasonlító elemzése agrammatikus és Wernicke-afáziás csoportokban.

Fonológiai szekvenciaszervezési devianciákat tartalmazó adatok folyamatos gyűjtése afáziában, nyelvbtlásokban és időskori tévesztésekben. A szegmentum azonos idejű jegyföltésén végebemenő lineáris átrendeződés feltárása a vizsgált devianciatípusokban. Korpuszépítés parafáziás, nyelvbtlásos, ép és demens időskori tévesztéses adatok, valamint ép és patológiás nyelvelsajátítási adatok alapján.

Pszicholingvisztikai kutatások: a nyelvfejlődési zavar magyar nyelvi jellegzetességeinek vizsgálata újabb területekre összpontosítva: az afáziások tesztelésében alkalmazott szórendi tesztek adaptálása fejlődési vizsgálatokra, a tesztelések elvégzése és az eredmények értelmezése. A *fonológia és a morfológia analógia-alapú formális megközelítése* című OTKA-pályázat keretében pszicholingvisztikai kísérletben tesztelik a defektív tövek különböző alakjaira vonatkozó jólformáltsági ítéleteket.

Cigány nyelvészeti kutatások

A Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó) című kötet megszerkesztése. A beás mondattan korábbi fejezeteinek kibővítése és új fejezetek megírása. Az újonnan elkészítendő fejezetek: összetett mondatok; a mondat kezdő szakasza (kötőszó, topik); a kötőmód önálló megnyilatkozásban és alárendelt mondatban; vonatkozó mellékmondatok; a *kã* kötőszós mellékmondatok; a feltételes mondatok; mondatformulák; köszönés, eskü, átok; megszólítások; kommunikációs célú formulák.

A Pragmatikai érték és társadalmi nem és a Language ideologies in statistical discourse: The case of the Gypsy minority in Hungary című témákban kutatási együttműködés a Chicago University és a University College of London kutatóival. Válogatott bibliográfia készítése a hazai és nemzetközi romani nyelvészeti és a hazai beás nyelvészeti szakirodalomból

Orientalisztikai kutatások

A turkológiai részleg előkészíti és megjelenteti a *Turkologischer Anzeiger* 27. kötetét és folytatja az MTA Keleti Gyűjteményében lévő török kéziratok katalógusának elkészítését, amelyet angol és török nyelven fog kiadni. Nyomdába adják az óegyiptomi etimológiai szótár III. kötetét, megjelentetik a *Fontes Orientales* III. kötetét, Ibn Fadlán 921-2 évi útijelentését a volgai bolgárokhoz, amely a magyar őstörténeti kutatásokhoz alapvető

forrásnak tekinthető. Folytatódnak a buddhizmus madhjamika irányzatának kutatásai, amelynek eredményei könyv alakban is megjelennek. Elkészül egy PhD-disszertáció a tibeti nyelv mongol kölcsönszavairól.

Innovációk, fejlesztések végzése

Nyelvtechnológiai és korpusznyelvészeti munkálatok

Fontos cél eredményesen közreműködni a magyar–angol gépi fordító és a számítógépes tartalomelemző NKFP-, illetve Jedlik-pályázatban. A GVOP *Magyar WordNet* projektum keretén belül elkészítik a teljes vállalt magyar WordNet adatbázist. Közreműködnek a CLEF 2007 nemzetközi információ visszakereső verseny lebonyolításában.

Elkészítik az *Magyar Nemzeti Szövegtár* átdolgozott változatát, a hozzáférés hatékonyságának növelésével. A lekérdező és kezelőfelület új változatát használatba állítják. A meglévő nyelvtechnológiai eszközkészlet továbbfejlesztését befejezik, az MNSZ új változatának elemzéséhez, dokumentumosztályozó és szövegértést támogató alkalmazásokhoz. Megkezdik a munkálatokat a 2006-ban elnyert CACAO (*Cross-language Access to Catalogues And On-line libraries*) pályázat keretén belül. Elkészítik a CLARIN EU-pályázat végleges anyagát és megkezdik a projekt előkészítő munkálatait. A magyar beszédatadtbázis (BEA) építésére keretében megkezdik egy korszerű, nemzetközi szabványok szerint kialakítandó beszélt nyelvi korpusz összeállításának munkálatait.

Számítógépes nyelvészeti kutatások. A magyar nyelv szintaktikai elemzése véges állapotú eszközökkel, gépi tanulási algoritmusok a magyar morfoszintaxis automatikus elsajátításában, igei bővítményszerkezet kutatása. A *Nyelvbányász* NKFP projektum keretében korpuszalapú szintaktikai és szemantikai elemző modell továbbfejlesztése és további adatbányászati technikák alkalmazása; szövegkivonatolási és kategorizációs feladatok; a *Tudásmenedzsment eszköz kifejlesztése az európai bűnüldöző szervek számára* c. Jedlik-projektum keretében önszervező korpuszalapú algoritmusok előállítására és tesztelésére.

Lexikográfiai kutatások. A magyar nyelv nagyszótára

Befejeződik a *D* betűs címszólista összeállítása, és elkezdődik az anyag kidolgozása. Az *E* és *É* betűkkel folytatódik a címszavak kiválasztása. Elkészül a *B* betűs szócikkek 75-80%-ának szerkesztése, befejeződik a *Cs* betűs szócikkek írása. A szócikkírásnak megfelelően folyik a szócikkek nyelvi-lexikográfiai és szaklektorálása, illetve a címszavak morfológiai kódolása.

Az Új Magyar Tájszótár 5. (Sz—Zs) kötete *V*, *Z* és *Zs* betűs anyagából mintegy 8000 szócikk főszerkesztésére kerül sor. A főszerkesztési munkák az év végéig befejeződnek.

Az anyanyelvi nevelés fejlesztése

A HEFOP 3.1. keretprogramon belül zajló „A” típusú tananyagfejlesztési munkálat keretében a kompetenciaalapú tananyag fejlesztésének befejezése (11–12. évfolyam megszerkesztése, 6., 8., 10. évfolyam korrekciója); a Raabe Kiadónál megjelenő tanári segédkönyv további köteteinek szerkesztése.

Az intézet mint tudományos és információs központ

Az intézet internetes honlapja magyar és angol nyelvű tartalmainak folyamatos frissítése, szolgáltatásainak bővítése. A *Nyinfo* elektronikus levelezőrendszer működtetése, a címzettek körének további bővítése. A könyvtár hagyományos és elektronikus szolgáltatásainak folyamatos fejlesztése, állományának bővítése. Nyelvészeti PhD-disszertációk kiadására pályázat kiírása. A felsőoktatásban dolgozó nyelvészek számára vendégkutatói pályázat kiírása.

Felsőoktatási részvétel: az MTA–ELTE Elméleti Nyelvészet Intézeti Tanszékének a működtetése: ezen belül az Elméleti Nyelvészet egyetemi szak, az erre épülő Elméleti Nyelvészet PhD-program, valamint a tanszék önálló programjai (1. Nyelvészet és nyelvi nevelés program, 2. Modern nyelvelméletek program, 3. Számítógépes nyelvészet nyelvészinformaticus program, 4. Neurolingvisztika program) oktatói tevékenységének az ellátása. Ezzel párhuzamosan a kétciklusú bolognai rendszerben a Nyelvtechnológia BA és Elméleti nyelvészet MA akkreditálása.

A tervezett nemzetközi és hazai konferenciák konferenciák

Budapesti Uráli Műhely, (BUM) 6 – *Az idő az uráli nyelvekben*, 2007. szeptember 12-14.
A nyelvi menedzsment problémát és feladatai . témához kapcsolódó konferencia, 2007. november 25–27.

Közreműködő intézményként:

International Conference on the Structure of Hungarian 8. New York., május 25–27.

Beszéd kutatás Konferencia, 2007. november 15–16.

Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem, 2007. június 3–8.